

„TIKĖTI, KAD TIKI“: NUO DOSTOJEVSKIO STAVROGINO IKI GIANNI VATTIMO

Rita ŠERPITYTĖ

Vilniaus Universiteto
Religijos studijų ir tyrimo centras
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel./fax (370 5) 266 76 13
El. paštas: rita.serpytyte@rstc.vu.lt

Straipsnyje svarstomas tikėjimo ir nihilizmo santykis Gianni Vattimo filosofijoje. Analizuojama Vattimo pozicija, patį nihilizmą traktuojanti kaip „silpnojo mąstymo“ (hermeneutinę) pastangą. „Silpnasis mąstymas“ save apibrėžia kaip pastangą, skirtingai nei modernio filosofija suprantančią santykį su ankstesnių epochų filosofiniu palikimu ir kitaip traktuojančią patį (metafizikos) įveikos reikalavimą. Įveika Vattimo jau nebeturi tiesiog neigimo ar peržengimo prasmės, bet turi atsisveikinimo vyksmo prasmę. Tokioje perspektyvoje tikėjimo samprata ir ontologijos paieškos tampa susietos su nihilizmu, traktuojamu jau pozityvia prasme.

Pagrindiniai žodžiai: tikėjimas, religija, nihilizmas, Būtis, hermeneutika.

Į šiuolaikinio italų filosofo Gianni Vattimo filosofiją galėtume pažvelgti iš įvairių tematinų bei probleminių perspektyvų. Tačiau čia pasirinktos iš esmės dvi. Viena iš jų būtų daugiau tema. Tai – religija. Kita perspektyva – probleminė. Tai – nihilizmas. Galima būtų manyti, kad probleminė perspektyva sukonkretina tematinę. Tam tikra dalimi – taip. Tačiau, kita vertus, bandysiu parodyti, jog nihilizmas Vattimo filosofijoje nėra religijos svarstymo pasekmė ar išraiška. Veikiau atvirkščiai, – religija į jo svarstymų akiratį patenka kaip „visaapimančios“ nihilizmo problemos konkretizacija.

Taigi, šiuolaikinio italų postmodernizmo atstovo G. Vattimo filosofinis požiūris į religiją didžia dalimi yra nulemtas „Heideggerio mąstyminės dievoieškos“ (H.G. Gadameris).

Vattimo yra vienas iš tų šiuolaikinių mąstytojų, kurie prisidėjo prie Heidegge-

rio iššūkio metafizikai, tiesiogiai reikalaujusio įveikti Būties užmarštį, o netiesiogiai – kovojusio su ta labiau paslėpta – Būties – Dievo užmarštimi. Heideggeriškai suprantant Būtį, laikant ją „Dievo apleista erdve“, tenka pripažinti, jog grįžimas prie Dievo kaip tradicinio religiškumo šandien yra nebeįmanomas. Neįmanomas todėl, kad būdas, kuriuo tradicinė religija suvokia, kuriuo ji pasiekia Dievą, yra priklausomas nuo tų mąstymo kategorijų, kurių Heideggeris atsisakė. Tačiau galima akcentuoti ir kitus aspektus, išplaukiančius iš Heideggerio Dievo, „Dievo, kuriam reikia ateiti“, sampratos. Galbūt galima svarstyti Dievo idėjos išreiškimo visai naujais terminais galimybę, tačiau išlaikant tos Dievo idėjos vertę ir atneštą žinią? Vattimo, mano manymu, ir yra vienas tų, kurie būtent taip bando eiti Heideggerio nužymėtu keliu.

Vattimo požiūryje į religiją ypač svarbus pats išėjimas taškas, tai, kaip jis kelia religijškumo problemą. Kaip ir dauguma šiuolaikinių filosofų, Vattimo kalba apie patirtį – religinę patirtį, tačiau tą patirtį supranta kaip sugrįžimą *par excellence*.

Dažnai sakoma, jog religinė patirtis esanti egzodo patirtis; o jei jau kalbama apie egzodą, tai jis, matyt, yra išvykimas į sugrįžimo kelionę. Ko gero, tai nėra susiję su kokia nors pačios religijos prigimties esme, tačiau mūsų egzistavimo sąlygomis (krikščioniškieji Vakarai, sekuliarizuota modernybė, amžiaus pabaigos dvasios būklė, kai nerimaujame dėl mus užgriuvusių apokaliptinių pavojų) religiją iš tikrųjų patiriame kaip sugrįžimą. Sugrįžimas reiškia, kad vėl tampa esamybe kažkas, ką manėme esant galutinai užmiršta, kad išryškėja užnešti pėdsakai, atsiveria senos žaizdos, išskyla tai, kad ką manėme būsiant *Überwindung* (įveika, tikrumo pripažinimu ir iš to išplaukiančiu atidėjimu į šalį), tėra *Verwindung* – ilgas gijimas, kuriam tenka vėl suvedinėti sąsąskaitas su neištrinamais savo negalios pėdsakais. Ar šis sugrįžimas galėtų būti būdas iš naujo prisistatyti religijai, kuris išlieka atsitiktinis jos esmės atžvilgiu?¹

Sugrįžimo fenomeno išaknytumas religinėje patirtyje lemia Vattimo religijos klausimo svarstymų akiratį. Toks religinės patirties supratimas, kai sugrįžimas yra laikomas ne atsitiktiniu, o esmišku pačios religinės patirties momentu, apibrėžia ir Vattimo požiūrį į filosofijos ir religijos tarpusavio santykį.

Tad ir šių svarstymų akiratis – pirmiausia yra religinė patirtis kaip sugrįžimo pa-

tirtis. Kaip tik šiame kontekste norėčiau pri(si)minti epizodą, Vattimo papasakotą vienoje iš jo knygų, – knygų, kaip tik ir skirtų religijos problemai. Kol kas neminėsiu tos knygos pavadinimo. Kodėl? Į tą klausimą atsakysiu minėto epizodo pasakojimu. Taigi Vattimo prisimena, kaip jis prieš daug metų vieną tvankią popietę atsidūręs ledainėje, esančioje Milano autostrados stotelėje, staiga suprato turįs paskambinti profesorui Gustavui Bontadini'ui, vienam žymiausių „neoklasiškinės“ katalikiškos, aristoteliškai tomistinės filosofijos atstovų, kurio filosofinėms pažiūroms nepritarė, tačiau kuriam jautė prieraišumą ir susižavėjimą. Pokalbis iš telefono automato turėjo būti, kaip Vattimo sako, apie konkursą į katedrą, mat jie abu tuo metu buvo komisijoje. Tad kalbamasi buvo grynai „akademine virtuve“ liečiančiais klausimais. Tačiau Bontadini, su kuriuo Vattimo seniai nebuvo bendravęs, norėjo sustoti ties esminiais klausimais, ir, užuot pasiteiravęs apie sveikatą, netikėtai paklausė Vattimo, – ar šis tebetikis į Dievą? Vattimo sako nežinąs, ar jo atsakymas profesorui Bontadini'ui buvęs sąlygotas situacijos, kurioje klausimas buvo užduotas paradoksalumo: ponai ledainėje, sėdintys prie stalių netoli telefono automato, abejingai valgantys ledus ir geriantys gai-viuosius gėrimus. Tačiau Vattimo atsakė: *tikiu, kad tikiu*². *Tikėti, kad tiki* – toks, beje, ir yra knygos, kurioje papasakotas šis epizodas, pavadinimas. Vattimo sako, kad ši frazė sukosi jo galvoje visą laiką nuo pat tos tvankiosios popietės Milano autostra-

¹ Vattimo G. *Pėdsakų pėdsakais*. In: Derrida J., Vattimo G. *Religija*, V.: Baltos lankos, 2000, p. 92 (Vertė R. Šerpytytė).

² Cfr. Vattimo G. *Credere di credere*, Milano: Garzanti, 1996, p. 69.

doje. Ir negana to – Vattimo mano, jog ši frazė yra tiksliausia ir geriausia formuluotė, išreiškianti jo santykį su religija – santykį su krikščioniška katalikiška religija, ta, kurios tradicijoje yra pakrikštytas, ir į kurią nukreipia savo mintis, kai mąsto apie religiją. Ką reiškia šis Vattimo atsakymas *tikiu, kad tikiu*, vietoje paprasčiausio *tikiu*? Arba – *netikiu*?

Užuot pabandžiusi tiesiogiai interpretuoti tos ištarnos prasmę Vattimo filosofijos kontekste, norėčiau šiek tiek praplėsti kontekstą ir sugretinti šią formuluotę, kurią Vattimo, beje, dar vadina „pusiau tikinčiojo“ nuostata, su viena citata iš Dostojevskio „Demonų“. O sykiu norėčiau religijos ir tikėjimo klausimų svarstymą susieti su gilesniu – nihilizmo kontekstu. Taigi, Dostojevskis romano *Demonai* protagonisto Kirilovo lūpomis sako: „Jeigu Stavroginas tiki, tai netiki, kad tiki, o jeigu netiki, tai netiki, kad netiki“.

Manychiau, kad minėtos dvi formuluotės (Dostojevskio ir Vattimo) gali būti sugretintos kaip atstovaujancios tam tikras nihilizmo sampratas. Viena vertus, *netikėti, kad tiki, arba netikėti, kad netiki*, kita gi vertus, *tikėti, kad tiki*. Tiesą sakant, pats toks sugretinimas ir rodo, ir slepia tų ištarių nihilistinių pobūdį, o kita vertus, ir rodo, ir slepia nihilizmo sampratų skirtumus. Kaip vis dėlto jas galėtume palyginti? Kur glūdi nihilistinė, nors ir nevienareikšmiškai traktuojama jų prasmė? Jeigu atsakysime, kad netikėjimas ir esąs nihilizmas, tai Vattimo pozicija iš viso nebus nihilistinė, o Dostojevsko Stavrogino atveju bus neaišku, kuri iš dviejų formuluotės dalių svarbesnė, neaišku, kada Stavroginas iš *tikrųjų* netiki. Bet jeigu nihilizme svarbiau ne pats

tikėjimas kaip betarpiškumas, o santykis į tikėjimą, – refleksijos įtarpintas santykis, – tada tos pozicijos kaip nihilistinės netikėtai priartėja viena prie kitos. Nihilizmo centras yra refleksijos aktas. Jau Kierkegaardas įžvelgė skirtumą tarp *tikiu* ir *turiu tikėjimą*, t. y. būtent jis ir atskyrė betarpišką tikėjimą nuo tikėjimo reflektavimo. Jeigu pritarisime Kierkegaardui, tai jis mums padės pastebėti, kad Stavrogino nihilizmo esmė glūdi bet kokio tikro santykio su tikrove kvestionavime (tiek tikėjimiško, tiek netikėjimiško). Dostojevskio Stavroginas nepasitiki *nei* savo tikėjimu, *nei* netikėjimu. Kita vertus, čia betarpiškumo tikrovės atžvilgiu praradimas nulemia tragišką nihilistinio mąstymo pobūdį. Toks nihilizmas, be abejo, neigia ne Dievą, o bet kokio tikrumo galimybę iš žmogiškosios pusės. Labiausiai įtartina nihilistui ir yra tai, kas ima atrodyti kaip tikra. Labiausiai netikra, kas prezentuojasi, prisistato kaip tikra. Tas nesugebėjimas tikroviškai *būti* ir yra nihilizmas, nihilizmas kaip liguista laikysena, kaip gyvenimo stilius, net kaip mada, užvaldžiusi XIX amžiaus Rusijos inteligentiją, ar bent jau to laiko rusų literatūrą, labiausiai iš ten atpažįstamas, bet tik todėl ir atpažįstamas, kad ir mums nesvetimas. Nietzsche's „Dievo mirtis“ įprasmina iš esmės panašų nihilizmo pavidalą, nors Nietzsche nostalgiskai ir nesiilgi Dievo kaip pagrindo (kas iš esmės grindžia dostojevskiško nihilisto laikyseną) – pagrindo nesatis Nietzsche'į reiškiasi *filosofija kaip liga*.

Vattimo mano atradęs išsigelbėjimą nuo tokios ligos, kurią vadina tragiškuoju mąstymu ar su juo dar besiribojančiu nyčiškuoju nihilizmu. Kitaip tariant, Vatti-

mo nihilizmas reiškia esmiškai ką kita, nei įprasmina Dostojevskio herojai, nei tai, kuo serga Nietzsche's antžmogis.

Tačiau Vattimo atsakymas į nihilizmą yra nihilizmas. Ar įmanoma būti nihilistu ir tada, kai sakai „tikiu, kad tikiu“? Vattimo savo poziciją, kaip minėta, dar vadina „pusiau tikinčiojo“ figūros apologija. Tai reiškia, kad Vattimo koncentravimasis ties tikėjimo akto refleksija yra radikalesnis, nei vadinamojo tragiškojo (nihilistinio) mąstymo. Vattimo atveju svarbus ne tiek refleksijos pobūdis, kiek pats jos buvimas – tarpiškumas, mediacija tikėjimo akto atžvilgiu. Tada netgi *tikėjimas, kad tiki* yra skastybės praradimas, tikėjimo be-tarpiškumo praradimas. Toks distancijos įgijimo į tikėjimą fiksavimas Vattimo reiškia ir tikėjimo turinio klausimo iškelimą, jo užaštrinimą. „Jeigu sakau, jog tikiu, kad tikiu, tai į ką tikiu tikis, į ką iš krikščioniškosios doktrinos, kurią visi turime perduotą (gautą)?“³. Šitai Vattimo, be abejo, atmeta galimybę atrasti tikėjimo tiesas paraidžiui, kaip, jo manymu, dažnai elgiasi Bažnyčia. Iš naujo, būtent iš naujo, atrasti krikščionybę visų pirma ir reiškia užduotį permąstyti apreiškimo turinius sekularizuotais terminais. „Noriu interpretuoti Evangelijos žodį kaip pats Jėzus mokė daryti, versdamas priesakų ir pranašysčių raidę, dažnai prievartaujančią, aukščiausio meilės įstatymo terminais“⁴.

Taigi, Vattimo nihilizmas, sutelktas ir tame jo *tikėti, kad tikiu*, iš vienos pusės, reiškia nebegalimybę betarpiškai tikėti, o iš kitos – tai, kad tikėjimo įtarpinimas, ti-

kėjimo apmąstymas (iki pat religiškumo sampratos paieškos) nebegali būti realizuotas metafiziškai. Tikėjimo mąstymas tegali būti tikėjimo turinių „perrašymas“. Tačiau kokių turinių? Būtent krikščionybėje Vattimo mano atrandą tą „originalų“ tekstą, kurio perrašymas ir yra silpnoji hermeneutika, *silpnasis mąstymas*. Pačios silpnosios hermeneutikos kaip postmetafizinio mąstymo pavidalo, – to, kuris atsisako reprezentuojančios nuostatos, o kartu įvertina heidegerišką istoriškumo supratimą ir stengiasi jame išsilaikyti, – Vattimo mano priėjęs tik todėl, kad judėjo „nuo krikščioniškų šaknų“. Ar tai reiškia patekimą į uždara ratą? Vattimo tai reiškia hermeneutinę laikyseną: hermeneutinį ratą, išreiškiantį jo pamatinį santykį su Vakarų mąstymo tradicija ir krikščionybė. Vakarų mąstymas ir krikščionybė turi bendras šaknis. Silpnoji hermeneutika ir yra sugrįžimo link tų bendrų šaknų pastanga. Jeigu kam tai atrodytų skandalinga, tas, anot Vattimo, galėtų išbandyti kokią nors priešingą kelią, kuris, beje, tegalėtų būti ne kas kita, kaip atnaujinta metafizinė pastanga.

Jeigu nuoseklus Heideggerio požiūris – metafizikos įveikos reikalavimo – laikymasis atskleidžia tokią metafizikos pabaigos prasmę, kad būtis pasirodo apibūdinama jos vidine tendencija teigti savo tiesą per „silpimą“, „mažėjimą“, „pasitraukimą“, tada silpnoji hermeneutika nebus vien negatyvus pasirošimas religijos, religiškumo sugrįžimui. Ji pati bus to sugrįžimo pati tikriausia realizacija. Toks vien pasirošimas tevyksta tose egzistencialistines nuostatas atstovaujančiose koncepcijose, kurios natūraliajai teologijai (pastarąją mano esant Dievo buvimo įrodinėjimu tiesioginiu ke-

³ *Ibid.*, p. 77.

⁴ *Ibid.*, p. 76.

liu kaip pasaulio priežasties) priešpriešina negatyviąją antropologiją, (i)parodančią Dievo poreikį (bet vis dar visagalio ir absoliutaus metafizinio Dievo), ir aiškinančią šį poreikį neišvengiamu, nepanaikinamu žmogiškos situacijos problemišku. Įsikūnijimo, t. y. Dievo nusizeminimo, jo nusileidimo į žmogišką plotmę, tai, ką Naujasis Testamentas vadina Dievo *kenosis*, prasmę Vattimo interpretuoja kaip ženklą, kad „neprievartos“ ir „neabsoliutų“ Dievą postmetafizikos epocha turi tuo, kad išiskiria „silpimo“, „mažėjimo“ pašaukimu, apie kurį kalba heidegeriškoji filosofija. Vattimo teigia, kad pati „reduksiška“, nihilistinė būties istorijos prasmė, tendencija teigti „būties tiesą per esinių reikšmingumo redukciją (ar tai būtų politinė valdžia, ar natūraliųjų religijų grasinantis ir piktas Dievas, ar modernaus subjekto savęs laikymas paskutiniu tiesos garantu)⁵ galima pripažinti tik tada, jeigu esame išaugę krikščioniškoje tradicijoje. Taigi į heidegerišką istoriškumo sampratą atremtas reprezentavimo pabaigos mąstymas – *silpnasis mąstymas* – atranda savo kaip Vakarų mąstymo apskritai krikščionišką šaknis.

Taigi, silpnoji ontologija kaip biblinės žinios „perrašymas“ yra postmetafizinės filosofijos pastanga, kurioje esminis krūvis tenka sekuliarizacijai. Vattimo sekuliarizacijai teikiama religinė prasmė yra kylanti iš nihilizmo sampratos⁶. Sekuliarizaciją Vattimo supranta kaip metafizikos pabaigos patirtį, kaip galimybę filosofijai iš naujo ieškoti būties pėdsakų, išvedančių į kitybę. Postmetafizinio mąstymo kalbėjimas apie

sekuliarizuotą filosofiją, Vattimo žodžiais, reiškia jos kilmės iš sakralinio horizonto ir atitolimo nuo jo žinojimą. Atsiverti ištaikoms tampa įmanoma, įsisamoningas atitolimą nuo jų. Tai ne tik nuoroda į naujo filosofijos atsivėrimo religijai galimybę. Tai – neišvengiama šiuolaikinio žmogaus *religiškumo kaip sugrįžimo* patirtis.

Tačiau tada pats nihilizmas netikėtai įgauna „pozityvų“ pobūdį. Tokį nihilizmą Vattimo ir vadina „paskutiniu Vakarų mąstymo šansu“⁷.

Italų filosofinė tradicija visada buvo dėmesinga nihilizmo problemai. Nihilizmo problemos sklaida XX a. antrosios pusės italų filosofijoje daugiausia yra susijusi su dviem filosofinėmis mokyklomis – Luigi Pareysono ir Alberto Caracciolo. Abiejose šiose mokyklose nihilizmas buvo traktuojamas kaip dvidešimtajam amžiui esminga patirtis. Ši patirtis tapo radikaliai apmąstyta: ji tapo apmąstyta visomis savo manifestacijomis ir visomis savo išdavomis, įskaitant ir tą iš esmės nyčią reikalavimą – nihilizmo *įveikos* reikalavimą. Pats *įveikos* reikalavimas paaiškina ir nuolatinę nihilizmo problemos sąsają – tiek Pareysono, tiek Caracciolo mokyklų mąstyme – su šventybės ir religiško problema. Tos sąsajos perspektyvoje ieškoma išeities iš modernybės mąstymo nihilistinių padarinių.

Tačiau kaip tik iš Pareysono mokyklos ir kilo ta radikaliai skirtinga, galima sakyti, priešingą minėtajai prasmę turinti nihilizmo (ir jo *įveikos*) interpretacija, kuri „užduoda toną“ šiuolaikiniams nihilizmo problemos savarstymams. Toji nihilizmo

⁵ *Ibid.*, p. 37.

⁶ Cfr. *ibid.*, p. 29–36; p. 40–42; p. 59–63; p. 82–87.

⁷ Vattimo G. *La fine della modernità*, Milano: Garzanti, 1991, p. 27.

interpretacija yra „postmoderni“. Čia kaip tik ir turima galvoje Gianni Vattimo nihilizmo samprata.

Kaip Vattimo nihilizmo samprata atrodo kitų nihilizmo „koncepcijų“ kontekste? Jau iš pirmo žvilgsnio krinta į akis visiškai skirtingas priėjimo būdas prie pačios nihilizmo problemos. Vattimo nelaiko nihilizmo mūsų epochos negalia ir nesmerkia jo kaip mūsų laikų, mūsų kultūros blogybės. Atvirksčiai, – provokatyviai keldamas nihilizmo klausimą, Vattimo taria, jog „sunkumai“, kuriuos jis, nihilizmas, sukelia mūsų laikų sąmonei, yra susiję su tuo, kad pastaroji yra nepakankamai nihilistiška: mūsų epochos sąmonė dar nepakankamai atsižadėjusi valios „uždėti“, t. y. „primesti“ prasmę daiktams, ji dar nemoka priimti, pripažinti jų (daiktų) nuogo, nuožmaus tapsmo. Taigi, Vattimo nihilizmo suvokimas jį savaimingai iškelia iš nihilizmo „skelbėjų“ ir „pranašų“ rato, traktuojančių nihilizmą kaip mūsų laikų blogybes telkiančią negalią, ir kaip tik padaro jį nihilizmo apologetu, kalbančiu apie pačios filosofijos, paties Vakarų mąstymo nihilistinį pašaukimą.

Visa tai verčia iš naujo užklausti – *kas* apskritai yra nihilizmas? Kas nihilizmas yra Vattimo?

Vattimo ne kartą yra „skelbęs“ ir aiškinęs savo nihilistinį „pašaukimą“ ir aiškinęs jo prasmę. Sykiu jis nuolatos lieka dėmesingas tiems mūsų epochos įvykiams, kuriuose išvelgia nihilizmą. Tačiau toji nihilistinė tam tikriems „įvykiams“ suteikiama prasmė yra pozityvi. Taip nihilizmo problemos kontekste Vattimo iškyla dialektinio mąstymo krizės problema (*Skirtumo nuotykių*, 1980), subjekto mirties problema (*Anapus subjekto*, 1981) ir pati „postmoderno“ pro-

blema (*Modernybės pabaiga*, 1985). Visų šių problemų svarstymo kaip nihilizmo problemų išdava – Vattimo pasiūlytoji vadinamojo *silpnojo mąstymo* „samprata“, o gal veikiau mąstymo strategija. Ir pati tokio mąstymo „programa“, ir Vattimo nihilizmo samprata steigiasi iš tam tikro santykio su Nietzsche's ir Heideggerio mąstymo nihilistinėmis nuostatomis. Savaip perimdamas tą jau Nietzsche's ir Heideggerio mąstyme teoriškai išreikštą metafizikos savitos kritikos – metafizikos įveikos – reikalavimą, Vattimo jį įtvirtino kaip reikalavimą atsisakyti Vakarų filosofinės tradicijos „stipriųjų“ kategorijų ir padarė, sakytume, vadinamosios „silpnosios ontologijos“ „apmatą“. „Silpnoji ontologija“ yra toji, kuri siekia pripažinti bei priimti tapsmą pačiu jo faktiškumu, nesuteikdama, ar, veikiau, „neprimedama“ jam prasmės, kuri patį tapsmą peržengia, jį transcenduoja, o sykiu – ir neprimedama jam tokių „stipriųjų“ formų, kategorijų ar interpretacinių schemų, kurios neišvengiamai atvestų iki tapsmo tėkmės „sustabdy-mo“, savotiškai ją „uždraustų“.

Tad prieš tradicinę metafiziką Vattimo stoja siūlydamas tokią filosofinę laikyseną, kuri nei siekia pašalinti, nei siekia beatodairiškai atstatyti tikrovės vienovę, – tikrovės, kuri atsiskleidė kaip fragmentiška. Lygiai taip jis nesiekia teoriškai „pašalinti“ neredukuojamos kalbinių žaidimų ir žinojimo formų įvairovės, o priima tai kaip neišvengiamą šiuolaikinio pasaulio sąlygą, tai yra – traktuoja kaip esminę pozityvią šiuolaikinio pasaulio charakteristiką.

Šiuo ypatingu savo bruožu „silpnasis mąstymas“ programiškai dera su postmodernios kultūros esminėmis programinėmis nuostatomis.

Šios esminės Vattimo nuostatos kaip tik ir „peržiūri“ nihilizmo predispozicijas. Jeigu, kaip teigia ar kaip nori *silpnasis mąstymas*, yra nuolankiai priimamas daiktų tapymas, nebandant jo perinterpretuoti ar transcenduoti, ištirpsta pats „niūrus“ ir nostalgiškas nihilizmas. Tai yra – nebelieka vietos tokiam nihilizmui, kuris galioja, kai dar kultivuojama „prarastų vertybių“ atmintis ar nostalgija joms. Tad atsiveria kelias iš esmės nyčiškos kilmės „linksmajam“ nihilizmui – tokiam, kuris yra labiau artimas žmogaus baigtinumui, jo džiaugsmams ir kančioms, nei tai įgalintų tradicinė metafizika. Sykiu Vattimo nihilizmas tampa atribotas ir atsiribojęs nuo Caracciolo ir savo mokytojo Pareysono mokyklų, kur nihilizmo problema pirmiausia yra glaudžiai susieta su blogio problema.

Vattimo nihilizmo problemos interpretacija sykiu leidžia pastebėti, kad joje apskritai atsiribojama nuo nihilizmo kaip istoriografinės problemos traktavimo. Nihilizmo problemai Vattimo suteikia *geschichtlich* prasmę, turint galvoje ryšį, kurį Heideggeris nustato tarp *Geschichte* (istorijos) ir *Geschick* (likimo, įvykio). Nihilizmas „vyksta“, todėl mes su juo negalime „suvesti sąskaitų“. Tačiau galime stengtis suprasti, kokiam taške jis yra, kaip jis su mumis susijęs, kokiems pasirinkimams jis mus kviečia. Vattimo siūlo išbandyti nihilizmą kaip paskutinį *chance*, nes „šiandien mes pradedame galėti būti nihilistais“. Tad pats Vattimo *silpnasis mąstymas* tampa suvokiamas kaip nihilistinis atsakas į nihilizmo iššūkį. Vattimo *silpnąjį mąstymą* pristato kaip vienintelį būdą filosofuoti nihilizmo epochoje.

Vattimo atsiribodamas nuo nihilizmo kaip istoriografinės problemos traktavimo,

tačiau pozityviai traktuodamas nihilizmą, pateikia nihilizmo sampratą radikaliai skirtingą, nei rusų nihilistų pasiūlytoji, kuri, pasak paties Vattimo, yra susijusi su destruktijos keliamu džiugesiu, su „dinamito griausmu“. Tad, galima sakyti, jog Vattimo požiūris į nihilizmą yra pozityvus kita prasme, nei „pozityvus“ „pozityvistinis“ Turgenovo herojų nihilizmas. Kita vertus, Vattimo nihilizmo problemos analizė atskleidžia, jog jo nihilizmas netapatas nihilizmui, pasak kurio daiktai yra Niekis. Vienintelis galimas praktikuoti, o taip pat pozityvus nihilizmas būtų tasai, kurio perspektyvoje būtis neprivalėtų turėti tų stabilumo, nekintamumo, apibrėžtumo savybių, kurias tradicinis metafizinis mąstymas, pradedant graikais, baigiant mūsų laikais, jai priskyrė.

Kita vertus, vatimiškoji nihilizmo „prigimtis“ atsiskleidžia keliant klausimą, kaip Vattimo *silpnasis mąstymas* kaip teorija save mato tarp kitų teorijų? Koks jo kaip teorinio mąstymo santykis su tikrove, su tuo, ką tradicinė filosofija buvo įvardinusi „realybės“ terminu? Atsakant į šį klausimą, galima priminti Vattimo filosofijos interpretatorių pastebėjimą, jog *silpnasis mąstymas* steigiasi kaip *trečiojo lygmens* aprašymas. Jeigu Nietzsche's ištara „nėra faktų, yra vien interpretacijos“ arba kitaip „visa yra interpretacija“ laikysime pirmojo lygmens aprašymu, iš to sekanti išvada „vadinasi, ir minėta ištara yra interpretacija“ bus laikytina antrojo lygmens aprašymu. *Silpnasis mąstymas*, lokalizavęsis trečiajame lygmenyje, gali būti nusakytas ištara: „mums yra neišvengiama mąstyti tą save paneigiantį, save sugriaunantį žaismą“.

Tad Vattimo nihilizmas, kuris šia prasme atsiskleidžia kaip hermeneutinis ni-

hilizmas, diskurso plotmę perkelia ne tik anapus paprasto *faktų aprašymo*, bet ir anapus *aprašymų aprašymų*.

Trečiasis lygmuo arba toji plotmė, kurioje lokalizuojasi *silpnasis mąstymas* mums sako, jog *nihilizmas*, šitas *įveikos* žaismas atsiskleidė kaip kiekvieno griežto ir užbaigto, „pilnutinio“ bandymo išsakyti mūsų pasaulio, tikrovės, būties patirtį esminga būtinybė⁸.

Tad Vattimo postmoderni, postmetafizinė nihilizmo interpretacija, viena vertus, leidžia jau iš esmės kitaip iškelti patį nihilizmo *įveikos* „reikalavimą“; kita vertus, iš Vattimo postmetafizinės mąstymo perspektyvos atsiveria nihilizmo tam tikrų teorinių modelių įžvalgos galimybė.

Nihilizmo *įveikos* (*Überwindung*) reikalavimą pirmasis suformulavo Nietzsche. Iki šiol netyla teoriniai balsai tiek dėl Nietzsche's vadinamojo nihilizmo dviprasmiškumo interpretacijos, tiek ir dėl iš minėtojo nihilizmo dviprasmiškumo sekančios *Überwindung* prasmės. XX a. Nietzsche'i savaip antrinti dėl nihilizmo *įveikos* bandė E. Jüngeris. Heideggerio ir Jüngerio polemikoje nihilizmo klausimu kaip tik ir išryškėja pakankamai skirtinga nihilizmo *įveikos* nyčiškojo reikalavimo interpretacijos galimybė. Jüngeris tenkinasi nihilizmo „diagnostinėmis“ vizijomis. Heideggerio požiūrio analizė parodo jį nesitenkinant nihilizmo „diagnostika“, nes pastaroji neatskleidžianti nihilizmo prasmės. Nihilizmo „fenomenologijos“

nepakankamumas ir nihilizmo fenomeno ontologinio išaknytumo primygtinis reikalavimas kaip tik ir išryškėja, keliant nihilizmo *įveikos* galimybės klausimą. Jüngeris siekia parodyti nihilizmo „ribas“, idant nihilizmas galėtų būti *įveiktas*. Heideggerio požiūriu, neįmanoma būti taip „užgrūdintiems“ nihilizmo, kad taptume pajėgūs stoti su juo akis į akį ir jį *įveikti*. Ontologiškai traktuodamas nihilizmo klausimą, tai yra, suprasdamas jį kaip metafizikos *įveikos* klausimą, Heideggeris negali „pasitikėti“ subjektyviu veikimu. Heideggeriui svarbiau nei nustatyti tam tikrą nihilizmo „topografiją“, t. y. nei aprašyti vietą ir kryptį, kaip *įveikti* (peržengti) nihilizmą, yra svarbu išsiaiškinti tam tikrą nihilizmo „topologiją“ – pačioje būtyje išryškinti esmingą „vietą“, kur nihilizmas ištinka kaip likimas. Toji „vieta“ atskleidžia Niekio „įsirašymą“ į pačią būtį, tai yra tam tikrą Niekio ir Būties tapatumą.

Vattimo *silpnasis mąstymas* save apibrėždamas kaip mąstymo pastangą, skirtingai nei modernio filosofija suprantančia santykį su ankstesnių epochų filosofiniu palikimu, kitaip traktuoja ir patį (metafizikos) *įveikos* reikalavimą. *Įveika* Vattimo jau nebeturi tiesiog neigimo ar peržengimo prasmės, bet turi atsiveikinimo vyksmo, Vattimo žodžiais, to „pratiso sudie“, tariamo metafizikai, prasmę. Tokioje perspektyvoje ontologijos paieškos ir tampa susietos su nihilizmu, traktuojamu jau pozityvia prasme – suprantamu kaip paskutinis *chance*.

Šias išvardintas pozicijas nihilizmo atžvilgiu matau esant galimybę sujungti į vieną teorinį nihilizmo modelį, kurį ir įvardinčiau nihilizmu kaip *Überwindung*

⁸ Cfr. Agostini D. *Dialettica, differenza, ermeneutica, nichilismo: le ragioni forti del pensiero debole*. In: Vattimo G. *Vocazione e responsabilità del filosofo*, Genova: Il Melangolo, 2000, p. 15.

teorija. Ji supriešinčiau su nihilizmu siejama su *différance*. Šių dviejų teorinių nihilizmo modelių išskyrimo pagrindas – nihilistinei sąmonei konstituciškai svarbaus *neigimo* judesio tam tikras traktavimas. Nihilizmas, į kurį nurodo *Überwindung* teorija, steigiasi klasikine prasme suprantamo neigimo pagrindu; nihilizmas, į kurį nurodo *différance* idėja paremta teorija, steigiasi iš neigimo, traktuojamo kaip *différance*.

Nihilizmas kaip *Überwindung* teorija probleminę konfigūraciją įgavo Nietzsche's ir Heideggerio mąstyme, tačiau gali būti atpažintas jau vokiečių idealizme, rusų nihilistų mąstyme, o šiuolaikinį savo pratęsimą įgavo kaip tik Vattimo filosofijoje. Nihilizmas kaip *Überwindung* teoriškai tapo įsisaumonintas Nietzsche's ir Heideggerio filosofijoje, tad jį galima vadinti „vokiškuoju“ nihilizmu.

Nihilizmas siejamas su *différance* idėja, nors ir gali savo teorines ištakas aptikti Nietzsche's ir Heideggerio mąstyme, o taip pat būti atpažintas Vattimo pozicijoje, vis dėlto labiausiai jis yra plėtojamas šiuolaikinėje prancūzų filosofijoje – Deleuze'o, Derrida, Foucault mąstyme. „Prancūziškajame“ nihilizmo modelyje nihilizmas iš esmės traktuojamas kaip pliuralizmas.

Šiuolaikiniame italų postmodernizme atstovaujame Vattimo *Überwindung* reikalavimas taipogi apibrėžia nihilizmo prasmę. Šis *Überwindung* (*Verwindung*) reikalavimas pasirodo kaip negalėjimas išeiti iš paties metafizikos *meta-*, iš paties išėjimo žaismo. Tad Vattimo pozicijoje, nors ir susiliečiančioje su „prancūziškojo“ nihilizmo pozicija, iš esmės atranda pratęsimą „vokiškasis“ nihilizmo „variantas“.

“BELIEVE THAT BELIEVE”: FROM DOSTOJEVSKY'S STAVROGIN TO GIANNI VATTIMO

Rita Šerpytė

Summary

The article deals with the relation between faith and nihilism in Gianni Vattimo philosophy. The position of Vattimo, treating nihilism as (hermeneutical) attempt of weak thought, is analysed. Weak thought describes itself as the attempt of thinking that approaches to the relation with the philosophical heritage of previous epochs differently and treats the very demand of overcoming (metaphysics) otherwise.

The *overcoming* for Vattimo doesn't have the meaning of simple negation or transgression already; it obtains the sense of farewell movement to metaphysics. In such perspective the search of the ontology links to nihilism, which is treated already in the positive meaning – as the last *chance*.

Keywords: faith, religion, nihilism, Being, hermeneutics.